

نظام مالیاتی و نظام تأمین اجتماعی مطلوب (تحلیل محتوای قانون مالیات‌های مستقیم)^۱

زینب قبائی آرانی^۲، مجید صامتی^۳، نعمت اله اکبری^۴

(دریافت ۱۴۰۳/۰۱/۱۲ پذیرش ۱۴۰۳/۰۳/۲۹)

چکیده

هدف: تأمین اجتماعی یکی از نیازهای اساسی بشر است و تقریباً همه افراد جامعه به آن احتیاج دارند. نظام تأمین اجتماعی و نظام مالیاتی به‌عنوان زیرنظام‌های اقتصادی به هم پیوند می‌خورند. هر نظام دارای ویژگی‌هایی است که مطلوب بودن و بهینه بودن آن را تعیین می‌کند. نظام تأمین اجتماعی نیز ویژگی‌هایی دارد که نشان‌دهنده مطلوبیت آن است. مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب شامل اصل فراگیری، اصل برابری، اصل تکافل، اصل حمایتی، اصل حداقل بودن حمایت‌ها، اصل پیشگیری، اصل جامعیت و اصل توانمندسازی می‌باشد. هدف این پژوهش بررسی مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب در موادی از قانون مالیات‌های مستقیم است که در آن مباحث نظام تأمین اجتماعی مطرح شده است.

روش: در این تحقیق، با استفاده از روش تحلیل محتوا، متن مواد قانونی مذکور تحلیل و بررسی شده و به‌صورت جدول و نمودارهای مختلف به‌صورت کمی ارائه شده است. نتایج با دو شیوه بررسی شده‌اند: در روش اول، تکرار هر یک از مؤلفه‌ها در کل مواد قانونی بررسی شده و در روش دوم، تعداد اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب استخراج شده از هر یک از ماده‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها: با توجه به روش اول، از بین اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب، اصل حمایتی و اصل توانمندسازی بیشترین فراوانی را در قوانین مالیاتی مرتبط با تأمین اجتماعی دارند، در حالی که اصل حداقل بودن حمایت‌ها کمترین فراوانی را نشان می‌دهد. بر اساس روش دوم، مواد ۲۴، ۵۷ و ۲۱۲ تمام مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب را در بر دارند.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «نظام مالیاتی و نظام تأمین اجتماعی مطلوب» است.

۲. دانشجوی دکتری اقتصاد بخش عمومی دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول) zinabghobae@ase.ui.ac.ir

۳. دکتری اقتصاد، هیئت علمی گروه اقتصادبخش عمومی دانشگاه اصفهان.

۴. دکتری اقتصاد، هیئت علمی گروه اقتصاد شهری دانشگاه اصفهان.

نتیجه‌گیری: به‌طور کلی، نسبت موادی از قانون مالیات‌های مستقیم که به مبحث تأمین اجتماعی پرداخته‌اند، محدود است؛ اما در مواد قانونی آن، بسیاری از اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب مشاهده می‌شود. همچنین این قانون تقریباً بسیاری از حمایت‌های مالیاتی لازم و گستره وسیعی از افراد مشمول را در نظر گرفته است. با این حال، به‌دلیل تغییرات سریع شرایط زندگی اقتصادی و اجتماعی، لازم است قوانین در بازه‌های کوتاه‌تری بازنگری شوند.

واژه‌های کلیدی: نظام مالیاتی بهینه، نظام تأمین اجتماعی مطلوب، قانون مالیات‌های مستقیم، تحلیل محتوا.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

از ویژگی‌های یک نظام اقتصادی بهینه، داشتن زیرنظام‌های بهینه و کارا است، از جمله نظام مالیاتی و نظام تأمین اجتماعی که در این تحقیق مورد نظر قرار دارد. هر یک از این نظام‌ها باید دارای ویژگی‌هایی باشند که نشان‌دهنده کارایی آن‌هاست. نظام تأمین اجتماعی مطلوب باید بتواند به اهداف اصلی خود، یعنی تضمین حداقل درآمد و استانداردهای زندگی افراد و جایگزینی درآمد برای آینده، دست یابد. علاوه بر این، از نظر اهداف توزیع درآمد و اجرای عدالت، ارتباط این دو نظام اهمیت زیادی دارد، زیرا نظام تأمین اجتماعی برای دستیابی به اهداف حمایتی و رفع فقر نیازمند منابع مالی عمومی است و از آنجا که نظام مالیاتی تأمین‌کننده درآمد دولت است، ارتباط این دو نظام بسیار مهم است. وجود پایگاه اطلاعاتی مشترک بین این دو نظام باعث پیوند ساختاری بین آن‌ها می‌شود و این امر به آن‌ها کمک می‌کند تا بهتر بتوانند افراد نیازمند و مورد هدف نظام تأمین اجتماعی را شناسایی کرده و مالیات را به شکل پرداخت‌های انتقالی یا یارانه اختصاص دهند و یا حتی برخی افراد را از پرداخت مالیات معاف کنند. بسیاری از متخصصان بر این باورند که اگر فعالیت این دو نظام در یک ساختار انجام شود، اهداف توزیع درآمد و عدالت‌جویانه بهتر محقق می‌شود. به دور از اصل عدالت است که طرح‌های پرداخت بیمه اجتماعی از محل درآمدهای عمومی و یارانه‌های دولتی انجام شود و می‌بایست صرفاً از طریق حق بیمه‌ها تأمین مالی شوند.

در کلیه جوامع، به دلایل مختلف، برخی کالاها و خدمات توسط بخش خصوصی ارائه نمی‌شود؛ بنابراین، دولت و بخش عمومی بر خود لازم می‌دانند در تأمین این کالاها وارد شوند که این کالاها یا خدمات، کالاهای عمومی نامیده می‌شوند. بخشی از کمک‌های حمایتی نظام تأمین اجتماعی، از جمله این کالاها و خدمات است که دولت برای تأمین آن‌ها وارد می‌شود، از جمله حمایت‌های دوران بازنشستگی، دوران از کارافتادگی، اقشار آسیب‌پذیر که قادر به تأمین خود و خانواده‌شان نیستند، خانوارهای بدسپرست و بیکاران غیرارادی.

باتوجه به وظایف نظام تأمین اجتماعی، تأمین مالی این نظام از اهمیت بالایی برخوردار است. تأمین مالی نظام تأمین اجتماعی معمولاً از دو منبع عمده حق بیمه‌های دریافتی و درآمدهای عمومی دولت تأمین می‌شود. حق بیمه‌ها معمولاً شامل سهمی از کارفرما و سهمی از کارگر هستند. حق بیمه توسط نظام تأمین اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌شود و سود حاصل از آن بابت حقوق بازنشستگی یا از کارافتادگی به افراد تحت بیمه پرداخت می‌شود. درآمدهای عمومی معمولاً صرف تأمین مالی وظایف حمایتی نظام تأمین اجتماعی یا حمایت‌های همگانی می‌شود. وظایف حمایتی شامل افراد خاصی است که دارای شرایط ویژه هستند و حمایت‌های همگانی شامل همه افراد جامعه می‌شود.

در بخش اول این تحقیق به مطالعاتی که حول موضوع تحقیق انجام شده است، اشاره خواهد شد. در

بخش دوم، روش تحقیقی که در این مطالعه استفاده می‌شود، بیان می‌شود. در بخش سوم، مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب تشریح گردیده است. در بخش بعدی، مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب در ماده‌های قانون مالیات‌ها تحلیل کمی شده و به شکل جدول و نمودار ارائه خواهند شد. در بخش آخر، نتایج به دست آمده بررسی، تحلیل و نتیجه‌گیری خواهند شد.

۲. ادبیات پژوهش

یکی از راه‌هایی که به بررسی بهتر موضوع کمک می‌کند، مطالعه شواهد تجربی آن در اقتصادهای مختلف است. هدف این بخش بیان شواهد و پژوهش‌های تجربی مربوط به ایران و سایر اقتصادهای جهان است. لذا برای بررسی پژوهش‌های تجربی، سعی بر این است که پژوهش‌های جدید مطرح شوند و برای هر پژوهش تجربی، روش برآورد و نتایج تحقیق مشخص گردد.

گاواری و بیچ^۱ (۲۰۱۶) به بررسی ارتباط بهینه مزایای تأمین اجتماعی بر مالیات حقوق و دستمزد پرداخته‌اند. این مقاله از یک الگوی همپوشانی سه دوره‌ای استفاده می‌کند و دو مورد را بررسی می‌کند: اول، ارتباط بین مزایای برنامه تأمین اجتماعی PAYG و مالیات حقوق و دستمزد که آن‌ها را تأمین مالی می‌کند و تأثیرات آن بر عرضه نیروی کار. دوم، ماهیت و چگونگی ارتباط بهینه. نتیجه اصلی مقاله این است که برای نرخ مالیات معین، وزنی که باید در درآمدهای مختلف اعمال شود (در محاسبه سود) تنها به نرخ رشد جمعیت و بهره‌وری بستگی دارد. این نتیجه حاکی از آن است که نرخ‌های بهینه مالیات خالص در طول چرخه زندگی یکنواخت نیستند، مگر اینکه اقتصاد در مسیر قاعده طلایی وضعیت پایدار خود باشد. علاوه بر این، اگر اقتصاد در مسیر قانون طلایی باشد، نرخ بهینه مالیات خالص نه تنها یکنواخت بلکه صفر خواهد بود. این مقاله همچنین نشان می‌دهد که اگر ترجیحات جمع‌پذیر و جدایی‌پذیر باشند، هنگامی که عرضه نیروی کار جوان توسط جوانان افزایش می‌یابد و در عین حال عرضه نیروی کار در میان سال کاهش می‌یابد، وزن بیشتری بر درآمد ایجاد می‌شود.

بیلی و لی^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی اثرات مالیات بر درآمد را بر منافع تأمین اجتماعی بررسی می‌کنند. آن‌ها برای ارزیابی تأثیر این مالیات از یک مدل چرخه زندگی استفاده کرده و عرضه کار، پس‌انداز و مطالبات تأمین اجتماعی را ساخته و کالیبره می‌کنند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که در یک فضای ایستای بلندمدت، جایگزینی منافع مالیات تأمین اجتماعی با تغییر برابر در مالیات حقوق و دستمزد، عرضه نیروی کار، مصرف و رفاه را افزایش می‌دهد.

1. Gahvari and Beach
2. Bailey di & Li

دایلان و جوئل^۱ (۲۰۲۱) با ایجاد یک چهارچوب مالیاتی بهینه، دو موضوع تأکید سیستم‌های مالیاتی بر ابزارهای سیاستی غیر نرخی و شناخت نقش سوگیری‌های رفتاری را بررسی می‌کنند. هرچند پیامدهای سوگیری مالیات‌دهندگان برای نرخ‌های مالیاتی بهینه توجه زیادی را به خود جلب کرده است، تحلیل کامل این جنبه از نظریه مالیاتی بهینه باید توضیح دهد که چنین سوگیری‌ها اغلب درون‌زا برای جنبه‌های غیر نرخی یک سیستم مالیاتی هستند. آن‌ها ابتدا تجزیه و تحلیل سیستم‌های مالیاتی بهینه را تعمیم و گسترش دادند تا سوگیری‌های رفتاری درون‌زا را در بر بگیرد. سپس یک کاربرد جدید و مهم از این موضوع ایجاد کردند که نشان می‌دهد چگونه درک نادرست از نرخ مالیات بر پهنای و وسعت بهینه پایه مالیاتی تأثیر می‌گذارد.

کلین و گروس^۲ (۲۰۲۲) سیاست مالیاتی بهینه را در یک مدل رشد درون‌زا به سبک رومر بررسی می‌کنند. آن‌ها فرمول‌هایی را برای نرخ‌های مالیات بهینه بر سرمایه، نیروی کار و نوآوری در مسیر رشد متعادل استخراج کرده و مسیر رشد متعادل و انتقال به آن را با خط‌مشی بهینه برای طیف وسیعی از مقادیر پارامتر محاسبه می‌کنند. آن‌ها دریافته‌اند که سرمایه باید در کوتاه‌مدت مشمول مالیات شود، اما تولید نهایی آن در بلندمدت پرداخت گردد و از سوی دیگر، بازده نوآوری و نیروی کار تولیدی باید همیشه کمتر از محصولات نهایی آن‌ها باشد. مثبت یا منفی بودن مالیات‌های حاصل از فعالیت‌های نوآورانه به میزان نیازهای مخارج دولت، اهمیت عوامل خارجی نوآوری و قدرت بازار دارندگان حق اختراع بستگی دارد. منافع رفاهی ناشی از سیاست بهینه بسیار بیشتر از مدل رشد برون‌زا است.

پاول^۳ (۲۰۲۲) در مقاله‌ای به افزایش نابرابری درآمد و مالیات بر درآمد بهینه و سیاست‌های تأمین اجتماعی می‌پردازد. وی به دنبال این موضوع بود که ترجیحات دولت ایالات متحده نسبت به توزیع مجدد درآمد بین نسل‌ها و نسل‌ها در طی سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۱۰ چگونه تغییر کرده است. محقق با استفاده از یک مدل کمی که در آن یک دولت رمزی، مالیات بر درآمد و تأمین اجتماعی را انتخاب می‌کند، تأثیر تغییر در سیاست‌های واقعی را در شرایط جدید اقتصادی و جمعیتی و ترجیحات دولت بررسی می‌کند. نتایج وی نشان داد که ترجیحات دولت ایالات متحده از دهه ۱۹۸۰ به سمت خانواده‌های تحصیل کرده‌تر و مسن‌تر تغییر کرده است. ترجیحات نسبت به توزیع مجدد درآمد در بین نسل‌ها و نسل‌ها بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و بنابراین، باید به‌طور مشترک تحلیل شوند.

فنگ و همکاران (۲۰۲۲) با استفاده از سیاست تلفیق دفاتر مالیاتی ایالتی و محلی در چین به‌عنوان یک آزمایش شبه طبیعی، بررسی می‌کنند که چگونه اقدام مقامات مالیاتی بر مشارکت‌های تأمین

1. Dylan & Joel
2. Gross & Klein
3. Pavel

اجتماعی شرکت‌ها تأثیر می‌گذارد. برآورد تفاوت در تفاوت‌ها (DID)^۱ نشان می‌دهد که مشارکت‌های تأمین اجتماعی شرکت‌ها با اجرای این سیاست سازمان مالیاتی کاهش می‌یابد. علاوه بر این، متوجه شدند که این اثر برای شرکت‌هایی با محدودیت‌های مالی سخت‌تر، تبعیت مالیاتی پایین‌تر و آن‌هایی که در شهرهایی با فشار مالی بیشتر واقع شده‌اند، آشکارتر است. آزمون‌های مکانیزم نشان می‌دهد که اقدام سازمان مالیاتی منجر به افزایش نرخ مؤثر مالیات بر درآمد و ریسک مالی و کاهش سود عملیاتی می‌شود. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که اجرای سخت‌گیرانه‌تر مقامات مالیاتی با تقویت محدودیت‌های نقدینگی، تأثیر منفی بر مشارکت‌های تأمین اجتماعی شرکت‌ها ایجاد می‌کند.

حسینی (۱۳۹۳) در پژوهشی یکی از چالش‌های نظام تأمین اجتماعی را انتخاب یکی از منابع مالیاتی و حق بیمه‌ای به‌عنوان منبع مالی تأمین اجتماعی دانست. بر اساس تحقیقات ایشان، در نظام مالیاتی و نظام تأمین اجتماعی ایران، در حال حاضر ارتباط تعریف‌شده‌ای میان درآمدهای مالیاتی دولت و انجام وظیفه تأمین اجتماعی وجود ندارد و مخارج تأمین اجتماعی عمدتاً متکی بر درآمدهای بیمه‌ای است. انتخاب یکی از دو منبع، از معیارهای اساسی مانند کارآمدی، شفافیت، عادلانه‌تر بودن و سهولت پیروی می‌کند. این مقاله به روش تحلیلی-توصیفی به دنبال اثبات این فرضیه است که بر اساس اصول و معیارهای برگرفته از منابع اسلامی و تحلیل ویژگی‌های قابل استنباط از منابع و مصارف مالیات‌های اسلامی و همچنین تحلیل مقایسه‌ای ویژگی‌ها و پیامدهای منابع مالیاتی و حق بیمه‌ای متداول در تأمین مالی تأمین اجتماعی، استفاده از منابع مالیاتی بر منابع حق بیمه‌ای ارجحیت دارد. تحلیل پیامدهای مثبت گزینش منابع مالیاتی به‌جای منابع بیمه‌ای از دیگر اهداف این مقاله است.

درویشی و محمدیان (۱۳۹۶) در مقاله‌ای به بررسی مقایسه‌ای سیستم مالیات بر مجموع درآمد و نسخه‌های تعدیل‌شده آن با سیستم مالیاتی ایران پرداختند. نتایج تحقیق آن‌ها نشان می‌دهد که نظام مالیاتی ایران در بسیاری موارد اصول و اصلاح مالیاتی را نقض می‌کند. همچنین فشار مالیاتی بالا، نرخ‌های بالای تأمین اجتماعی و فرار مالیاتی گسترده از جمله ویژگی‌های نظام مالیاتی ایران است که آن را از سایر نظام‌های مالیاتی در جهان متمایز می‌سازد. آن‌ها در این تحقیق بیان می‌کنند که اقتصاد ایران در آینده نزدیک با سه چالش در زمینه تأمین اجتماعی، کاهش درآمدهای مالیاتی حاصل از تجارت و رقابت‌پذیری بین‌المللی مواجه خواهد بود.

آنان گسترش پایه‌های مالیاتی و کاهش نرخ مالیاتی از طریق سیستم مالیات بر مجموع درآمد را راهی برای حل این معضل می‌دانند و در صورت امکان پذیر نبودن این موارد، یک سری اصلاحاتی در سیستم مالیاتی کشور پیشنهاد می‌کنند.

1. A difference in difference analysis

۳. روش‌شناسی پژوهش

تحلیل محتوا روشی است که از طریق آن می‌توان از متون یا گفتارهای مختلفی که از سوی شخصی صادر شده است، به علت‌های صدور پیام و اندیشه‌های صادرکننده پیام که در متن پیام به صورت صریح وجود ندارد، پی برد. این پیام‌ها می‌توانند به اشکال مختلف صادر شوند، از جمله: کتاب، مقاله، سخنرانی، مصاحبه، فیلم، عکس، پوستر، نامه، پرسشنامه و هر گونه پیام دیگری که بتوان به روش‌های خواندن، شنیدن و دیدن و یا حواس دیگر دریافت کرد. در بسیاری از موارد، تحلیل محتوا شامل بررسی کمی یا شکلی پیام‌ها می‌شود. در بسیاری از موارد نمی‌توان به صورت صریح همه نظرات نویسندگان یا سخنرانان را از متن پیام دریافت کرد. اغلب برای پی بردن به محتوای این نظرات لازم است از روش تحلیل محتوا استفاده کرد. تحلیل محتوا در این موارد با توجه به شرایط زمانی، مکانی، فکری، فرهنگی و سیاسی و نظایر این‌ها، صدور پیام از طرف صادرکنندگان پیام (نویسنده، گوینده و مانند این‌ها) را به نتیجه‌گیری درباره اندیشه‌ها و نظرات یا سایر ابعاد کیفی و کمی متن پیام می‌پردازد و نظرات گوینده و نویسنده را روشن می‌کند (عزتی، ۱۳۹۲).

در این تحقیق، روش تحلیل محتوای توصیفی-استنباطی به کار گرفته شده است. واحد معمول در این تحلیل محتوا عبارت است از کلمه و مضمون (مضمون ممکن است شامل بخشی از جمله، عبارت یا کلمه مستفاد شود). از جمله واحدهای تحلیل در این پژوهش، کلمات بازنشستگی، بیمه، مزایا، تأمین اجتماعی، معلول و بلاعوض و ... می‌باشد. علاوه بر این کلمات، از برخی از مواد قانون مالیاتی، مضامین و مفاهیم مرتبط با تأمین اجتماعی برداشت می‌شود که در ادامه به طور مفصل به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۴. مدل مفهومی پژوهش

هدف از این تحقیق بررسی ارتباط نظام مالیاتی و نظام تأمین اجتماعی مطلوب و بهینه است. بدین منظور، ابتدا می‌بایست نظام تأمین اجتماعی مطلوب را تعریف نمود. قوانین مالیاتی که نمادی از نظام مالیاتی هستند، برای بررسی در این تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرند. در واقع، هدف بررسی مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی بهینه در قوانین مالیاتی است که از روش تحلیل محتوا استفاده می‌شود. ذیل این بخش، مؤلفه‌هایی از نظام تأمین اجتماعی مطلوب بیان می‌شود.

۴-۱. مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب

نظام تأمین اجتماعی مطلوب، نظامی است که از نظر قانونی و اجرایی، با توجه به نظام مالیاتی و وضعیت بودجه دولت، در سطح حداقل تکافل دولت، شهروندان را در حوزه‌هایی چون اشتغال و ناتوانی مورد

حمایت قرار می‌دهد، به طوری که شخص کاملاً به حمایت‌های دولت وابسته نشود و از یک طرف هم بتواند تأمین حداقل معیشت فرد را داشته باشد که کرامت انسانی را حفظ کند. اصول لازم‌الاجرا برای یک نظام تأمین اجتماعی مطلوب و اثربخش شامل اصل فراگیری، برابری، حمایت دولت، تکافل دولت، حداقل بودن حمایت‌ها، جامعیت، پیشگیری و توانمندسازی است (خالق پرست و راسخ، ۱۳۹۶؛ ۱۹). این مؤلفه‌ها بر اساس تعاریف مختلفی که از نظام تأمین اجتماعی ارائه شده است، استخراج شده‌اند. بر اساس اصل فراگیری، حمایت‌های تأمین اجتماعی همه افراد جامعه را فرامی‌گیرد و شامل حال همه افراد می‌شود. اصل ۲۹ قانون اساسی نیز به این موضوع تأکید دارد.

در حقوق تأمین اجتماعی، منظور از اصل برابری بیمه‌شدگان این است که افراد جامعه در برخورداری از مزایای تأمین اجتماعی برابر هستند، به نحوی که برخورداری از حمایتی خاص نمی‌تواند مختص به جنس، طبقه، پیروان مذهب یا نژاد خاصی باشد. البته ممکن است ارائه برخی حمایت‌ها، مانند کمک‌هزینه عائله‌مندی یا غرامت دستمزد ایام زایمان، فقط به یکی از دو جنس پرداخت شود.

اصل تکافل دولت، دولت را مکلف به برقراری نظام تأمین اجتماعی می‌داند. دولت از طریق نهادهای بیمه‌ای و حمایتی و امدادی اقدام به ارائه این حمایت‌ها می‌کند. اصل ۲۹ نیز به این اشاره دارد. تضمین تعهدات سازمان‌های بیمه‌ای از سوی دولت، نتیجه اصل تکلیف دولت به برقراری حمایت‌های تأمین اجتماعی است.

اصل حداقل بودن حمایت‌ها، بیانگر تضمین حداقل‌های زندگی برای افراد است تا با کرامت و شرافتمندانه زندگی کنند و آن‌ها را کفایت کند. این اصل در مواد ۲۷، ۳۲ و ۳۸ قانون برنامه پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۹ مجلس شورای اسلامی مورد تأکید است.

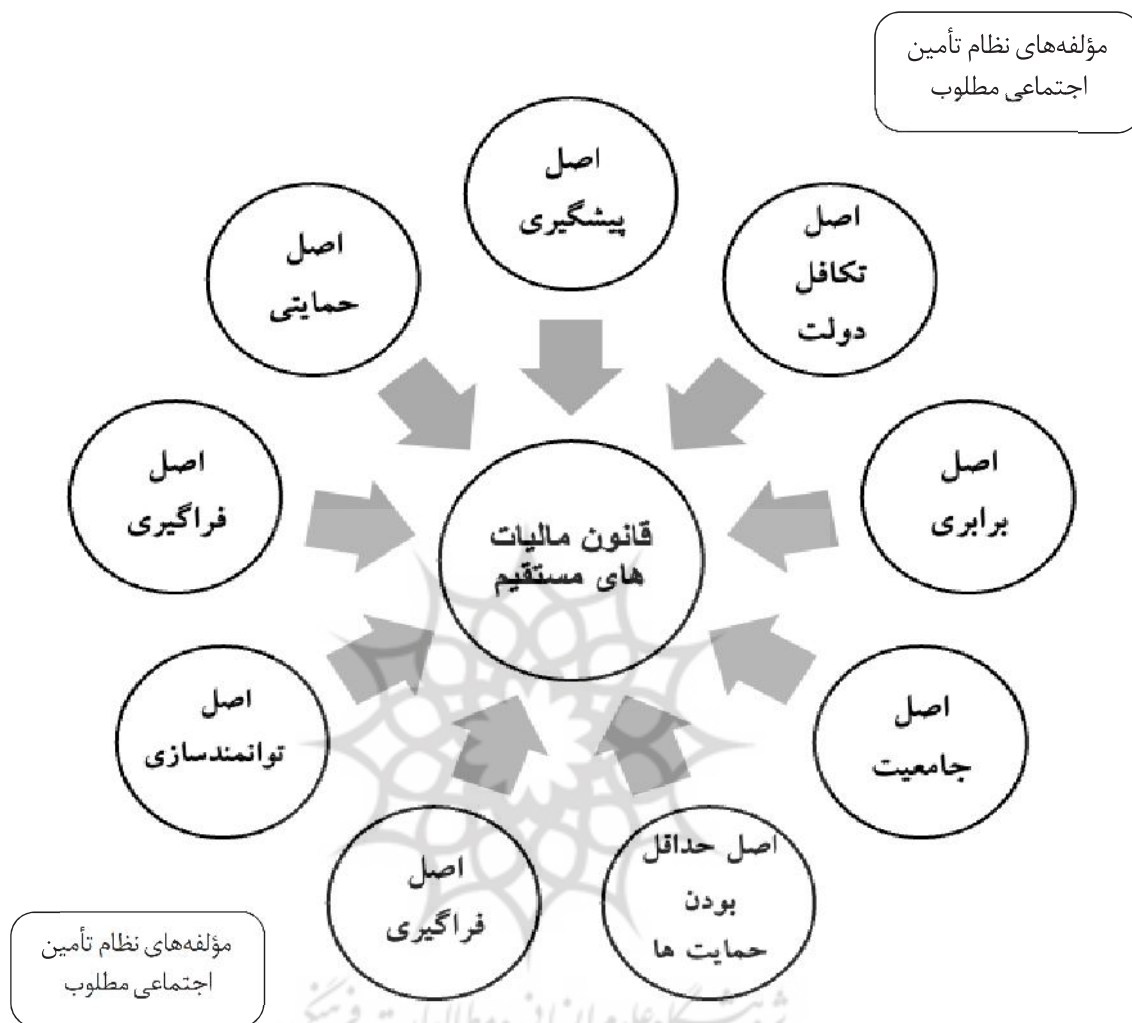
اصل حمایتی نشان‌دهنده این موضوع است که دولت وظیفه حمایتی دارد نه کسب درآمد و سود، حتی اگر مجبور باشد هزینه‌های قابل توجهی را در این زمینه بپردازد. این اصل از ماده ۲۱ و ۲۹ قانون اساسی برداشت می‌شود.

اصل جامعیت بیانگر این است که دولت موظف است در هرگونه وضعیت تهدیدکننده‌ای، حداقل‌ها را برای زندگی شرافتمندانه افراد تأمین کند. این وضعیت شامل مراقبت‌های پزشکی، بیماری، بیکاری، سالمندی، عائله‌مندی، زایمان، معلولیت و تأمین بازماندگان می‌شود.

بر اساس اصل پیشگیری، دولت موظف است با ارائه حمایت‌های تأمین اجتماعی اعم از حمایت‌های بیمه‌ای، حمایتی و امدادی، از گسترش انحرافات و مشکلات اجتماعی پیشگیری کند.

اصل توانمندسازی موجب می‌شود که دولت از طریق نهادهای حمایتی و بیمه‌ای، توانایی‌های افراد را برای تأمین نیازهایشان و ایجاد اشتغال افزایش دهد. هرچند کارگستری جزو اصول حاکم بر تأمین

اجتماعی نیست، اما می‌تواند به‌عنوان یکی از اهداف آن محسوب شود (شهبازی‌نیا، ۱۳۸۶: ۵۵).

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

۲-۴. قوانین مالیاتی و مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب

قانون مالیات‌های مستقیم^۱ شامل قوانین متعددی است که هم‌راستا با اهداف نظام تأمین اجتماعی نوشته و تصویب شده‌اند و نقش مهمی در حمایت از افراد جامعه دارد. از بین مواد این قانون، ۱۸ مواد قانونی زیر مرتبط با بحث تأمین اجتماعی می‌باشند که در جدول ذیل آن‌ها را شرح می‌دهیم.

۱. قانون مالیات‌های مستقیم با اصلاحات مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۳۱

جدول ۱. مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب و قوانین مالیاتی در قوانین مالیات‌های مستقیم

ماده	قوانین مالیاتی	مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب
ماده ۲۱	<p>اموالی که جزء ماترک متوفی باشد و تا یک سال پس از قطعیت مالیات و غیرقابل رسیدگی بودن پرونده امر در مراجع مالیاتی طبق قوانین یا احکام خاص مالکیت آنها سلب و یا به موجب گواهی سازمان ذی‌ربط بلاعوض در اختیار وزارتخانه‌ها، موسسه‌های دولتی، شهرداری‌ها، نهادهای انقلاب اسلامی یا شرکت‌هایی که صددرصد (۱۰۰٪) سهام آنها متعلق به دولت باشد قرار گیرد، از شمول مالیات بر ارث خارج و در صورتی که بابت سلب مالکیت عوضی داده شود ارزش آن عوض یا اموال سلب مالکیت شده هر کدام کمتر است جزء اموال مشمول مالیات بر ارث محسوب و در هر حال چنانچه مالیاتی اضافه پرداخت شده باشد مسترد خواهد شد. حکم این ماده در مواردی که وراثت تمام یا قسمتی از اموال را که جزء ماترک باشد به‌طور رایگان به یکی از اشخاص مذکور در ماده (۲) این قانون واگذار کنند نیز جاری است</p>	<p>اصل فراگیری اصل برابری اصل حمایتی اصل تکافل اصل حداقل بودن حمایت‌ها اصل جامعیت اصل توانمندسازی</p>
ماده ۲۴	<p>۱- عدم شمول مالیات بر وجوه بازنشستگی و وظیفه و پس‌انداز خدمت و مزایای پایان خدمت، مطالبات مربوط به خسارت اخراج، بازخرید خدمت و مرخصی استحقاقی استفاده‌نشده و بیمه‌های اجتماعی و نیز وجوه پرداختی توسط مؤسسات بیمه یا بیمه‌گذار و یا کارفرما از قبیل انواع بیمه‌های عمر و زندگی، خسارت فوت و همچنین دیه و مانند آن‌ها با پرداخت یکجا و یا به‌طور مستمر ۲- اموالی که برای سازمان‌ها و مؤسسات مذکور در بندهای ۱ و ۲ و ۴ ماده ۲ این قانون یا انجام امور مذکور در بند ۳ ماده مزبور مورد وقف، نذر، حبس یا وصیت واقع گردد، به شرط تأیید سازمان‌ها و مؤسسات مذکور و در مورد انجام امور مذکور در بند ۳ ماده ۲ این قانون به‌شرط آن که دولت یا شهرداری‌ها یا مراجعی که مورد قبول دولت باشد در اجرای آن حق نظارت داشته باشند. نحوه اجرای مفاد این بند به‌موجب آیین‌نامه‌ای که از طرف وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و دادگستری تهیه و به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید، تعیین می‌شود.</p>	<p>اصل فراگیری اصل برابری اصل تکلیف دولت ارائه حمایت‌ها اصل حداقل بودن حمایت‌ها اصل حمایتی اصل جامعیت اصل پیشگیری اصل توانمندسازی</p>

ماده	قوانین مالیاتی	مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب
ماده ۲۵	وراث طبقات اول و دوم نسبت به اموال شهدای انقلاب اسلامی مشمول مالیات بر ارث موضوع این فصل نخواهند بود. احراز شهادت برای استفاده از مقررات این ماده منوط به تأیید یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و یا بنیاد شهید انقلاب اسلامی حسب مورد می‌باشد.	اصل حمایتی اصل تکافل اصل جامعیت اصل توانمندسازی
ماده ۵۷	در مورد شخص حقیقی که هیچ‌گونه درآمدی ندارد در صورت مجرد بودن تا بیست‌وپنج هزار ریال و در صورت داشتن زن و یا فرزند تا پنجاه هزار ریال از درآمد مشمول مالیات ماهانه مستغلات از مالیات معاف و مازاد طبق مقررات این فصل مشمول مالیات می‌باشد. در اجرای حکم این ماده حقوق بازنشستگی و وظیفه دریافتی و جوایز و سود ناشی از سپرده‌های بانکی درآمد تلقی نخواهد شد. تبصره ۲- در صورتی که سایر درآمدهای مشمول مالیات ماهانه مؤدی کمتر از مبالغ مذکور در این ماده باشد آن مقدار از درآمد مشمول مالیات اجاره املاک که با سایر درآمدهای مؤدی بالغ بر مبالغ فوق باشد معاف و مازاد طبق مقررات این فصل مشمول مالیات خواهد بود.	اصل فراگیری اصل برابری اصل حمایتی اصل حداقل بودن حمایت‌ها اصل تکافل اصل جامعیت اصل توانمندسازی اصل پیشگیری
ماده ۹۱	درآمدهای حقوق به شرح زیر از پرداخت مالیات معاف است: ۵- معافیت از مالیات حقوق بازنشستگی و وظیفه مستمری و پایان خدمت و خسارت اخراج و بازخرید خدمت و وظیفه یا مستمری پرداختی به وراث و حق سنوات و حقوق ایام مرخصی استفاده نشده ۶- هزینه سفر و فوق‌العاده مسافرت مربوط به شغل ۸- مسکن و گذاری در محل کارگاه یا کارخانه جهت استفاده کارگران و خانه‌های ارزان قیمت سازمانی در خارج از محل کارگاه یا کارخانه که مورد استفاده کارگران قرار می‌گیرد. ۹- وجوه حاصل از بیمه بابت جبران خسارت بدنی و معالجه و امثال آن. ۱۰- عیدی سالانه یا پاداش آخر سال جمعاً معادل یک دوازدهم میزان معافیت مالیاتی موضوع ماده ۸۴ این قانون ۱۲- وجوهی که کارفرما بابت هزینه معالجه کارکنان خود یا افراد تحت تکفل آن‌ها مستقیماً یا به‌وسیله حقوق‌بگیر به پزشک یا بیمارستان به استناد اسناد و مدارک مثبت پرداخت کند. ۱۴- درآمد حقوق پرسنل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران اعم از نظامی و انتظامی، مشمولان قانون استخدامی وزارت اطلاعات و جانبازان انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی و آزادگان.	اصل فراگیری اصل برابری اصل تکلیف دولت ارائه حمایت‌ها اصل حمایتی اصل جامعیت اصل توانمندسازی

مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب	قوانین مالیاتی	ماده
اصل حمایتی اصل جامعیت اصل پیشگیری اصل توانمندسازی	بخشودگی ۵۰ درصدی مالیات حقوق کارکنان شاغل در مناطق کمتر توسعه یافته	ماده ۹۲
اصل برابری اصل تکافل اصل حمایتی اصل حداقل بودن حمایت‌ها اصل جامعیت اصل پیشگیری اصل توانمندسازی	موارد زیر مشمول مالیات اتفاقی نخواهد بود: الف - کمک‌های نقدی و غیر نقدی بلاعوض سازمان‌های خیریه یا عام‌المنفعه یا وزارتخانه‌ها یا مؤسسات دولتی و شرکت‌های دولتی یا شهرداری‌ها یا نهادهای انقلاب اسلامی به اشخاص حقیقی غیر از مواردی که مشمول مالیات فصل حقوق است. ب- وجوه یا کمک‌های مالی اهدایی به خسارت دیدگان، جنگ، زلزله، سیل آتش‌سوزی و یا حوادث غیرمترقبه	ماده ۱۲۷
اصل برابری اصل حمایتی اصل جامعیت اصل توانمندسازی اصل پیشگیری	درآمد ابرازی ناشی از فعالیت‌های تولیدی و معدنی اشخاص حقوقی غیردولتی در واحدهای تولیدی یا معدنی که از تاریخ اجرای این ماده از طرف وزارتخانه‌های ذی‌ربط برای آن‌ها پروانه بهره‌برداری صادر یا قرارداد استخراج و فروش منعقد می‌شود و همچنین درآمدهای خدماتی بیمارستان‌ها هتل‌ها و مراکز اقامتی گردشگری اشخاص یادشده که از تاریخ مذکور از طرف مراجع قانونی ذی‌ربط برای آن‌ها پروانه بهره‌برداری یا مجوز صادر می‌شود از تاریخ شروع بهره‌برداری یا استخراج یا فعالیت به مدت پنج سال و در مناطق کمتر توسعه یافته به مدت ده سال با نرخ صفر مشمول مالیات می‌باشد. پ - دوره برخورداری محاسبه مالیات با نرخ صفر برای واحدهای اقتصادی مذکور موضوع این ماده واقع در شهرک‌های صنعتی یا مناطق ویژه اقتصادی به مدت دو سال و در صورت استقرار شهرک‌های صنعتی یا مناطق ویژه اقتصادی در مناطق کمتر توسعه یافته به مدت سه سال افزایش می‌یابد. ت- به منظور تشویق و افزایش سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در واحدهای موضوع این ماده علاوه بر دوره حمایت از طریق مالیات با نرخ صفر حسب مورد سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته و سایر مناطق به شرح زیر مورد حمایت قرار می‌گیرد. در مناطق کمتر توسعه یافته: مالیات سال‌های بعد از دوره محاسبه مالیات با نرخ صفر مذکور در صدر این ماده تا زمانی که جمع درآمد مشمول مالیات واحد به دو برابر سرمایه ثبت و پرداخت شده، برسد با نرخ صفر محاسبه می‌شود و بعد از آن، مالیات متعلقه با نرخ‌های مقرر در ماده (۱۰۵) این قانون و تبصره‌های آن محاسبه و دریافت می‌شود.	ماده ۱۳۲

مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب	قوانین مالیاتی	ماده
<p>اصل فراگیری</p> <p>اصل برابری</p> <p>اصل حمایتی</p> <p>اصل توانمندسازی</p>	<p>معافیت مالیات بر درآمد حاصل از تعلیم و تربیت مدارس غیرانتفاعی اعم از ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، فنی و حرفه‌ای، آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای آزاد دارای مجوز از سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی غیرانتفاعی و مهدهای کودک در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستاها و درآمد مؤسسات نگهداری معلولین ذهنی و حرکتی بابت نگهداری اشخاص مذکور که حسب مورد دارای پروانه فعالیت از مراجع ذی‌ربط هستند همچنین درآمد باشگاه‌ها و مؤسسات ورزشی دارای مجوز از وزارت ورزش و جوانان حاصل از فعالیت‌های منحصراً ورزشی</p>	<p>ماده ۱۳۴</p>
<p>اصل فراگیری</p> <p>اصل برابری</p> <p>اصل حمایتی</p> <p>اصل توانمندسازی</p>	<p>معافیت مالیات بر وجوه پرداختی بابت انواع بیمه‌های عمر و زندگی از طرف مؤسسات بیمه که به موجب قراردادهای منعقد شده بیمه‌عاید ذی‌نفع می‌شود.</p>	<p>ماده ۱۳۶</p>
<p>اصل فراگیری</p> <p>اصل برابری</p> <p>اصل تکلیف دولت</p> <p>ارائه حمایت‌ها</p> <p>اصل حمایتی</p> <p>اصل جامعیت</p> <p>اصل توانمندسازی</p>	<p>کسر موارد زیر از درآمد مشمول مالیات: هزینه‌های درمانی پرداختی هر مؤدی بابت معالجه خود یا همسر و اولاد و پدر و مادر و برادر و خواهر تحت تکفل در یک سال مالیاتی به شرط این که اگر دریافت‌کننده مؤسسه درمانی یا پزشک مقیم ایران باشد دریافت وجه را گواهی نماید و چنانچه به تأیید وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به علت فقدان امکانات لازم معالجه در خارج از ایران صورت گرفته است پرداخت هزینه مزبور به گواهی مقامات رسمی دولت جمهوری اسلامی ایران در کشور محل معالجه یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی رسیده باشد، همچنین حق بیمه پرداختی هر شخص حقیقی به مؤسسات بیمه ایرانی بابت انواع بیمه‌های عمر و زندگی و بیمه‌های درمانی، در مورد معلولان و بیماران خاص و صعب‌العلاج علاوه بر هزینه‌های مذکور هزینه مراقبت و توان‌بخشی آنان نیز قابل کسر از درآمد مشمول مالیات معلول یا بیمار یا شخصی که تکفل او را عهده‌دار است.</p>	<p>ماده ۱۳۷</p>

مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب	قوانین مالیاتی	ماده
<p>اصل فراگیری</p> <p>اصل برابری</p> <p>اصل تکلیف دولت</p> <p>ارائه حمایت‌ها</p> <p>اصل حمایتی</p> <p>اصل جامعیت</p> <p>اصل پیشگیری</p> <p>اصل توانمندسازی</p>	<p>معافیت از مالیات هدایای دریافتی نقدی و غیرنقدی جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران، کمک‌ها و هدایای دریافتی نقدی و غیرنقدی صندوق‌های پس‌انداز بازنشستگی و سازمان بیمه خدمات درمانی و سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر و همچنین حق بیمه و حق بازنشستگی سهم کارکنان و کارفرما و جریمه‌های دریافتی مربوط توسط آن‌ها، آن قسمت از درآمد موقوفات عام که طبق موازین شرعی به مصرف اموری از قبیل تبلیغات اسلامی، تحقیقات فرهنگی، علمی، دینی، فنی، اختراعات، اکتشافات، تعلیم و تربیت، بهداشت و درمان، بنا و تعمیر و نگهداری مساجد و مصلاها و حوزه‌های علمیه و مدارس علوم اسلامی و مدارس و دانشگاه‌های دولتی، مراسم تعزیه و اطعام، تعمیر آثار باستانی، امور عمرانی و آبادانی، هزینه یا وام تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان، کمک به مستضعفان و آسیب دیدگان حوادث ناشی از سیل، زلزله، آتش‌سوزی، جنگ و حوادث غیرمترقبه دیگر برسد، مشروط بر این که درآمد و هزینه‌های مزبور به تأیید سازمان اوقاف و امور خیریه رسیده باشد و همچنین ساخت، تعمیر و نگهداری مراکز نگهداری کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست در گروه‌های سنی و جنسی مختلف، مراکز نگهداری و مراقبت سالمندان، کارگاه‌های حرفه‌آموزی و اشتغال مصدومین ضایعه نخاعی، معلولین جسمی و حرکتی، زنان سرپرست خانوار و دختران خودسرپرست، مراکز آموزش، توان‌بخشی و حرفه‌آموزی معلولان ذهنی و کودکان نابینا، کم‌بینا، کم‌شنوا و ناشنوا و سایر مراکز و اماکنی که بتوانند در خدمت مددجویان سازمان‌های حمایتی بهزیستی کشور قرار گیرند، کمک‌ها و هدایای دریافتی نقدی و غیرنقدی مؤسسات خیریه و عام‌المنفعه که به ثبت رسیده‌اند.</p>	<p>ماده</p> <p>۱۳۹</p>
<p>اصل فراگیری</p> <p>اصل برابری</p> <p>اصل حمایتی</p> <p>اصل پیشگیری</p> <p>اصل توانمندسازی</p>	<p>معافیت مالیاتی جهیزیه منقول و مهریه اعم از منقول و غیرمنقول و جوایز علمی و بورس‌های تحصیلی، درآمد ناشی از فعالیت‌های پژوهشی و تحقیقاتی</p>	<p>ماده</p> <p>۱۴۴</p>

مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب	قوانین مالیاتی	ماده
<p>اصل فراگیری اصل برابری اصل حمایتی اصل پیشگیری اصل توانمندسازی</p>	<p>معافیت سود دریافتی متعلق به سپرده‌های مربوط به کسور بازنشستگی و پس‌انداز کارمندان و کارگران نزد بانک‌های ایرانی در حدود مقررات استخدامی مربوطه</p>	<p>ماده ۱۴۵</p>
<p>اصل فراگیری اصل برابری اصل حمایتی اصل توانمندسازی</p>	<p>هزینه‌های قابل قبول در محاسبه مالیات: ج- هزینه‌های بهداشتی و درمانی و وجوه پرداختی بابت بیمه‌های بهداشتی و عمر و حوادث ناشی از کار کارکنان. د- حقوق بازنشستگی، وظیفه، پایان خدمت طبق مقررات استخدامی مؤسسه و خسارت اخراج و بازخرید طبق قوانین موضوعه مازاد بر مانده حساب ذخیره مربوط ه- وجوه پرداختی به سازمان تأمین اجتماعی طبق مقررات مربوط و همچنین تا میزان سه درصد (۳٪) حقوق پرداختی سالانه بابت پس‌انداز کارکنان بر اساس آیین‌نامه‌ای که به پیشنهاد سازمان امور مالیاتی کشور به تصویب وزیر امور اقتصادی و دارایی می‌رسد. و- معادل یک ماه آخرین حقوق و دستمزد و همچنین مابه‌التفاوت تعدیل حقوق سنوات قبل که به‌منظور تأمین حقوق بازنشستگی و وظیفه و مزایای پایان خدمت، خسارت اخراج و بازخرید کارکنان مؤسسه ذخیره می‌شود. این حکم نسبت به ذخایری که تاکنون در حساب بانک‌ها نگهداری شده است نیز جاری خواهد بود.</p>	<p>ماده ۱۴۸</p>
<p>اصل فراگیری اصل برابری اصل حمایتی اصل تکلیف دولت ارائه حمایت‌ها اصل حمایتی اصل جامعیتی اصل توانمندسازی</p>	<p>-بخشودگی یا تقسیط طولانی تمام یا قسمتی از بدهی مالیاتی مواردی که بر اثر حوادث و سوانح از قبیل زلزله، سیل، آتش‌سوزی، بروز آفات و خشک‌سالی و طوفان و اتفاقات غیر مترقبه دیگر به یک منطقه کشور یا به مؤدی یا مؤدیان خاصی خساراتی وارد گردد و خسارت وارده از طریق وزارتخانه‌ها یا مؤسسات دولتی یا شهرداری‌ها یا سازمان‌های بیمه و یا مؤسسات عام‌المنفعه جبران نگردد وزارت امور اقتصادی و دارایی می‌تواند معادل خسارت وارده از درآمد مشمول مالیات مؤدی، در آن سال و سنوات بعد کسر و نسبت به آن دسته از مؤدیان که بیش از ۵۰٪ اموال آنان در اثر حوادث مذکور از بین رفته است و قادر به پرداخت بدهی‌های مالیاتی خود نمی‌باشند. تبصره- تسهیلات مالیاتی متعدد برای مؤدیان مالیاتی مناطق جنگ زده غرب و جنوب کشور در دوران جنگ تحمیلی</p>	<p>ماده ۱۶۵</p>

ماده	قوانین مالیاتی	مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب
ماده ۱۷۲	کسر از درآمد مشمول مالیات شامل: صد درصد وجوهی که به حساب‌های تعیین‌شده از طرف دولت به‌منظور بازسازی یا کمک و نظایر آن به‌صورت بلاعوض پرداخت می‌شود و همچنین وجوه پرداختی یا تخصیصی و یا کمک‌های غیرنقدی بلاعوض اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی جهت تعمیر، تجهیز، احداث و یا تکمیل مدارس، دانشگاه‌ها، مراکز آموزش عالی و مراکز بهداشتی و درمانی و یا اردوگاه‌های تربیتی و آسایشگاه‌ها و مراکز بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) و جمعیت هلال احمر و کتابخانه و مراکز فرهنگی و هنری (دولتی) طبق ضوابطی که توسط وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و علوم، تحقیقات و فن‌آوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و امور اقتصادی و دارایی تعیین می‌شود.	اصل فراگیری اصل برابری اصل تکلیف دولت ارائه حمایت‌ها اصل حمایتی اصل جامعیت اصل توانمندسازی
ماده ۲۱۲	ممنوعیت توقیف اموال زیر: دوسوم حقوق حقوق‌بگیران و سه‌چهارم حقوق بازنشستگی و وظیفه، لباس و اشیا و لوازمی که برای رفع حوائج ضروری مؤدی و افراد تحت تکفل او لازم است و همچنین آذوقه موجود و نفقه اشخاص واجب‌النفقه مؤدی، ابزار و آلات کشاورزی و صنعتی و وسایل کسب که برای تأمین حداقل معیشت مؤدی لازم است، محل سکونت به‌قدر متعارف. تبصره ۲ - هرگاه مؤدی یکی از زوجین باشد که در یک‌خانه زندگی می‌نمایند، از اثاث‌البیت آنچه عادتاً مورد استفاده زنان است متعلق به زن و بقیه متعلق به شوهر شناخته می‌شود مگر آنکه خلاف ترتیب فوق معلوم شود.	اصل فراگیری اصل برابری اصل تکلیف دولت ارائه حمایت‌ها اصل حداقل بودن حمایت‌ها اصل حمایتی اصل جامعیت اصل پیشگیری اصل توانمندسازی

در بخش قبلی، اصول یک نظام تأمین اجتماعی مطلوب را برشمردیم و مشاهده می‌شود که این قوانین، اصول مذکور را تضمین می‌کنند. بر اساس تحلیل محتوای متن قانون مالیات‌های مستقیم، طبق اصل فراگیری، حمایت‌های تأمین اجتماعی شامل همه افراد می‌شود. این اصل در مواد ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۳۹ و ۱۷۲ که به بخش آموزش و بهداشت همگانی اشاره دارند، مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است.

بر اساس اصل برابری، قوانین مذکور مختص طبقه، مذهب یا نژاد خاصی نیست و تمام افراد جامعه را در بر می‌گیرد. اصل تکافل دولت نیز در قالب حمایت نهادهای بازنشستگی، بیمه‌ای و حمایتی مانند صندوق بازنشستگی، سازمان بیمه خدمات درمانی، سازمان تأمین اجتماعی، صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر، سازمان بهزیستی و توان‌بخشی، جمعیت هلال‌احمر، کمیته امداد امام خمینی، سازمان اوقاف و امور خیریه و... در قوانین آمده است. همچنین، قوانین مالیاتی با معافیت‌هایی که برای این نهادها در نظر گرفته‌اند، به کمک نظام تأمین اجتماعی آمده‌اند. این معافیت‌ها نشان‌دهنده اصل حداقلی بودن حمایت‌های تأمین اجتماعی است و به همین دلیل، قانون‌گذار لازم دانسته که این معافیت‌ها را وضع کند.

اصل حمایتی بودن نیز به شکل نهادهای حمایتی مختلف، خود را نشان می‌دهد و هدف دولت را حمایت، نه کسب سود، حتی اگر هزینه‌های قابل توجهی را متحمل شود، نمایان می‌سازد. معافیت‌ها نیز نمونه‌ای از این هزینه‌ها هستند. اصل جامعیت، حمایت در هر وضعیت تهدیدکننده را وظیفه تأمین اجتماعی می‌داند. به‌عنوان مثال، ماده ۱۶۵ به حوادث غیرمترقبه‌ای مانند سیل، زلزله، خشکسالی و طوفان اشاره دارد و مواد ۱۳۴، ۱۳۷ و ۱۳۹ به وضعیت خاص افراد در شرایط معلولیت، بیماری، بی‌سرپرستی، بدسرپرستی، سالمندی و بازنشستگی پرداخته‌اند. معافیت‌های مالیاتی نیز در راستای این اصل قابل طرح هستند.

قوانین مالیاتی با ارائه تسهیلات به افراد مورد حمایت تأمین اجتماعی، از گسترش مشکلات و انحرافات اجتماعی جلوگیری کرده و این اصل پیشگیری را تقویت می‌کنند. همچنین، این معافیت‌ها باعث افزایش درآمد قابل تصرف افراد و در نتیجه افزایش پس‌انداز آن‌ها و موجب توانمندسازی افراد مورد حمایت جهت گسترش زمینه شغلی و کارگستری آن‌ها می‌شود، که این امر نشان‌دهنده اصل توانمندی است.

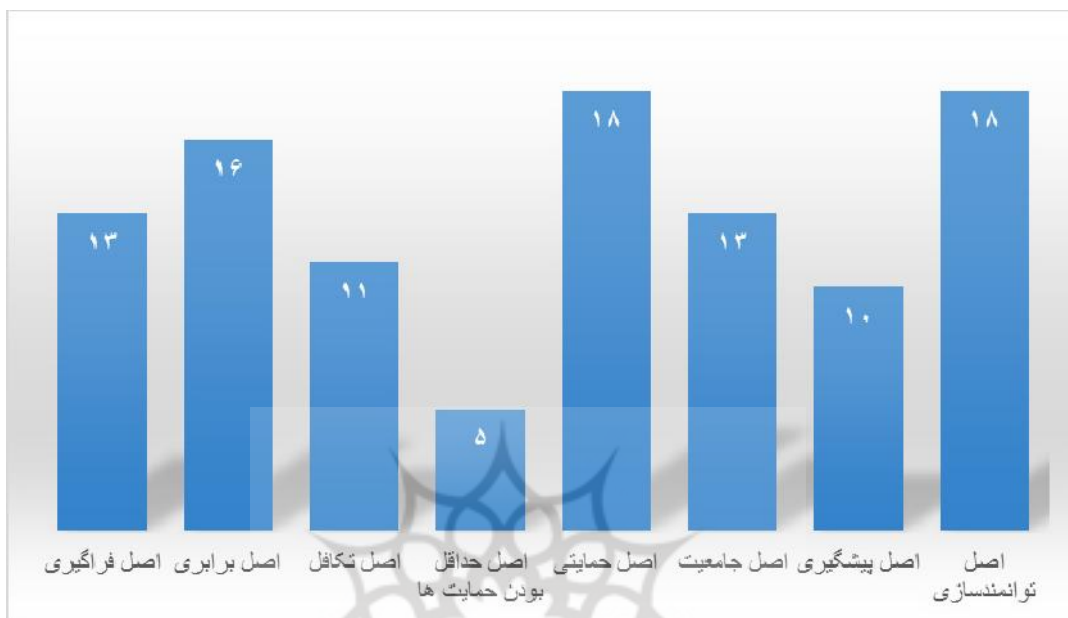
۵. یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۲، فراوانی مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب در قوانین مالیاتی را نشان می‌دهد.

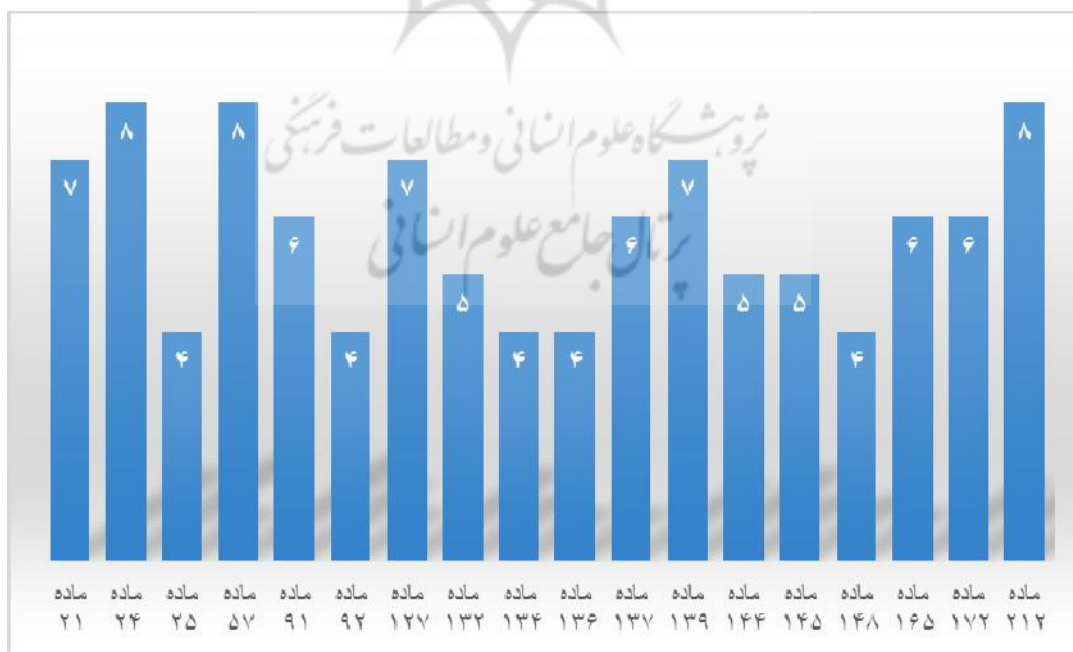
جدول ۲. فراوانی اصول و مؤلفه‌های تأمین اجتماعی مطلوب

فراوانی	اصل توانمندسازی	اصل پیشگیری	اصل جامعیت	اصل حمایتی	اصل حداقل بودن حمایت‌ها	اصل تکلیف دولت	اصل برابری	اصل فراگیری	اصول
۷	*		*	*	*	*	*	*	ماده ۲۱
۸	*	*	*	*	*	*	*	*	ماده ۲۴
۴	*		*	*		*			ماده ۲۵
۸	*	*	*	*	*	*	*	*	ماده ۵۷
۶	*	*	*	*		*	*		ماده ۹۱
۴	*	*	*	*					ماده ۹۲
۷	*	*	*	*	*	*	*		ماده ۱۲۷
۵	*	*	*	*			*		ماده ۱۳۲
۴	*			*			*	*	ماده ۱۳۴
۴	*			*			*	*	ماده ۱۳۶
۶	*		*	*		*	*	*	ماده ۱۳۷
۷	*	*	*	*	*	*	*	*	ماده ۱۳۹
۵	*	*		*			*	*	ماده ۱۴۴
۵	*	*		*			*	*	ماده ۱۴۵
۴	*			*			*	*	ماده ۱۴۸
۶	*		*	*		*	*	*	ماده ۱۶۵
۶	*		*	*		*	*	*	ماده ۱۷۲
۸	*	*	*	*	*	*	*	*	ماده ۲۱۲
۱۰۴	۱۸	۱۰	۱۳	۱۸	۵	۱۱	۱۶	۱۳	فراوانی

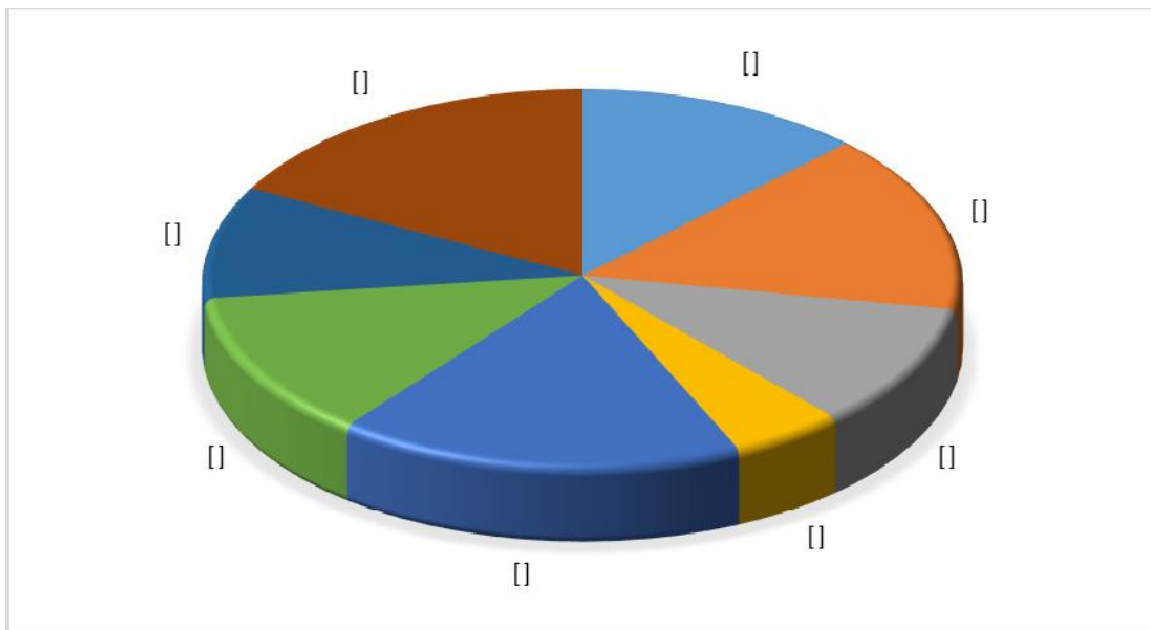
جدول ۱ و ۲ را با دو روش می‌توان تحلیل کرد. در روش اول میزان فراوانی هریک از اصول را در کل مواد مالیاتی و روش دوم هم میزان فراوانی اصول در هر ماده را می‌توان بررسی کرد. نمودار ۱ و ۳ مربوط به روش اول و نمودار ۲ و ۴ مربوط به روش دوم است.

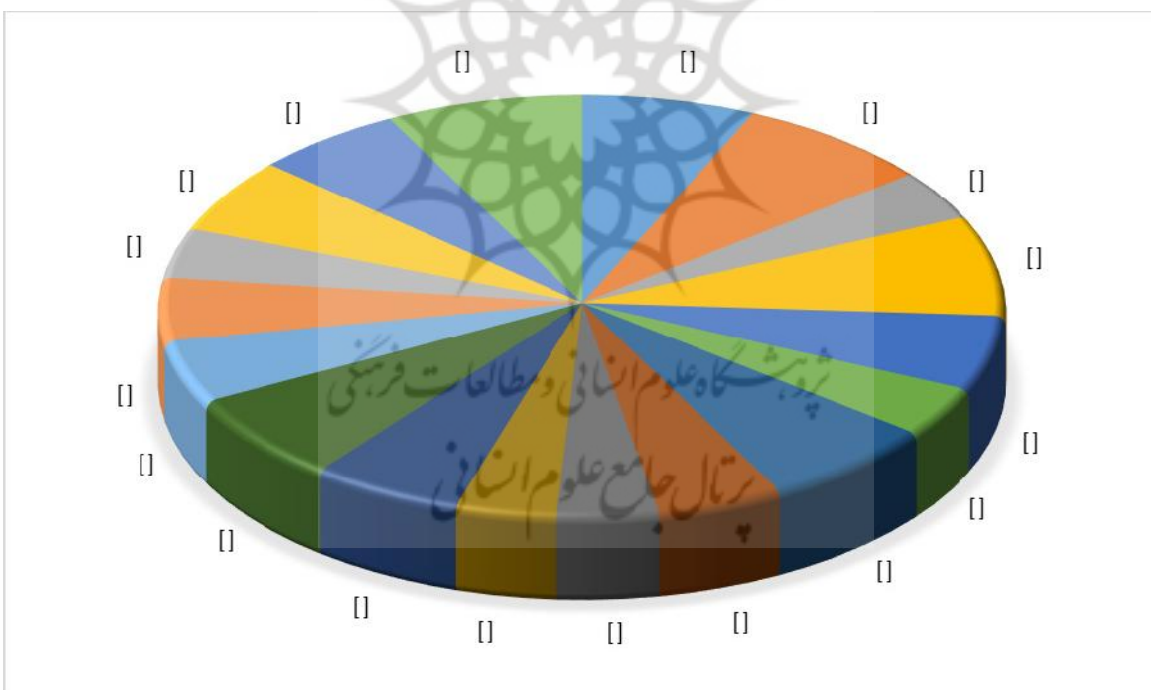
شکل ۲. فراوانی اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب در مواد قانونی مالیات‌های مستقیم

شکل ۳. فراوانی اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب در هر ماده قانونی

شکل ۴. دایره‌ای اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب در مواد مالیات‌های مستقیم

شکل ۵. دایره‌ای اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب در هر ماده قانون

باتوجه به جدول ۲ و نمودارهای ۱ و ۳ (رویکرد اول)، از بین اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب، اصل حمایتی و توانمندسازی با ۱۸ مورد بیشترین فراوانی را در قوانین مالیاتی مرتبط با تأمین اجتماعی دارند.

این بدان معناست که مواد قانونی مذکور بیش از هر چیز به نقش حمایتی و توانمندسازی نظام تأمین اجتماعی توجه دارند. اقصا آسب پذیر به دلیل ناتوانی در کسب درآمد، نیازمند حمایت‌های متفاوتی هستند. حمایت‌های دولت با توجه به شرایط هر فرد تحت حمایت متفاوت است. برخی حمایت‌ها شامل پرداخت‌های مستقیم و غیرمستقیم به افراد است و برخی دیگر شامل رفع محدودیت‌ها و موانع قانونی می‌باشد. حمایت‌های نوع اول معمولاً برای مواقعی پیش‌بینی شده است که فرد به دلیل شرایطی مانند از کارافتادگی، معلولیت و... هیچ‌گونه درآمدی نمی‌تواند کسب کند؛ اما حمایت‌های نوع دوم برای زمانی است که فرد به دلایل نداشتن شرایط مختلف، نمی‌تواند درآمد کسب کند، مانند زنان بی‌سرپرست، خانواده زندانیان و افراد دارای مهارت بدون سرمایه. توانمندسازی از حمایت‌های نوع دوم است که در بحث اشتغال‌زایی افراد کم‌بضاعت نیز مؤثر است. به‌عنوان مثال، ماده ۱۳ در مورد معافیت‌های مالیاتی در مناطق کمتر توسعه‌یافته و ماده ۱۶۵ که به بخشودگی یا تقسیط مالیاتی افرادی اشاره دارد که در مناطق جنگ‌زده یا دچار حوادثی مانند خشک‌سالی و سیل شده‌اند، بیانگر این موضوع است. این‌گونه معافیت‌ها و بخشودگی‌ها نقش بسیار مهمی در توانمندسازی افراد برای توسعه اشتغال و ایجاد اشتغال مجدد ایفا می‌کنند.

سپس، اصل برابری با ۱۶ مورد فراوانی، نشان‌دهنده توجه قانون‌گذار به رعایت برابری افراد نیازمند حمایت از منافع تأمین اجتماعی است. توجه قانون‌گذار به اصل فراگیری با ۱۳ مورد فراوانی نشان‌دهنده این است که تأمین اجتماعی همه افراد جامعه را در بر می‌گیرد و این موضوع در موادی از قانون مالیات که مربوط به بیمه‌های اجتماعی است، مانند ماده ۲۴، مشخص است.

اصل جامعیت نیز با ۱۳ مورد فراوانی، به‌معنای حمایت دولت در تمام شرایط تهدیدکننده است. در قانون مالیات‌ها، معافیت‌ها و بخشودگی‌هایی وجود دارند، از جمله: ماده ۲۴ و ۹۱ و ۱۳۹ (در زمان بازنشستگی که فرد دارای درآمد محدودی می‌شود)، ماده ۲۵ و ۲۱۲ (زمانی که فرد بی‌سرپرست است)، ماده ۵۷ (زمانی که شخص دارای درآمد پایینی است)، و مواد ۹۲، ۱۳۲، ۱۳۴ و ۱۶۵ (فعالیت در مناطق محروم و کم‌برخوردار)، ماده ۱۲۷ (در زمان وقوع حوادث مترقبه) و مواد ۱۳۷ و ۱۳۹ (شرایط خاص و محدودیت‌های جسمی) که بیانگر این اصل هستند.

اصل تکافل دولت با ۱۱ مورد فراوانی در مواد قانونی مشاهده شد. سازمان‌های دولتی متعددی درگیر معافیت‌های قانون مالیات‌های مستقیم هستند، مانند سازمان تأمین اجتماعی، سازمان بازنشستگی، جمعیت هلال احمر، سازمان بهزیستی، بنیاد شهید و امور ایثارگران و مهم‌تر از همه سازمان امور مالیاتی، که این‌ها همه نشان‌دهنده اصل تکافل دولت هستند.

اصل پیشگیری که با ۱۰ مورد استخراج شده است، به‌طور مستقیم از مواد قانونی استخراج نمی‌شود، بلکه از آثار و تبعات مواد مذکور مفهوم پیشگیری از انحرافات و مشکلات اجتماعی دریافت می‌شود.

در نهایت، اصل حداقل بودن حمایت‌ها دارای کمترین فراوانی (۵ مورد) است، بدین معنا که این مؤلفه تأمین اجتماعی در درجه کمتری مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. از اهداف نظام تأمین اجتماعی اسلامی این است که افراد علاوه بر تأمین حداقل درآمد معیشت متناسب با شأن هر فرد، بتوانند رفاه و شرایط بهتری را نیز برای افراد جامعه فراهم کنند. این می‌تواند یکی از دلایل باشد که قانون‌گذار بر اصل حداقل بودن حمایت‌ها کمتر توجه کرده است.

بر اساس جدول ۲ و نمودارهای ۲ و ۴ (رویکرد دوم)، می‌توان دریافت که در هر یک از ماده‌ها چه تعداد از اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب استخراج می‌شود. در مواد ۲۴، ۵۷ و ۲۱۲، تمام اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب یعنی ۸ اصل برداشت می‌شود. در واقع، این مواد تمام مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب را دارند و نشان می‌دهد که این مواد قانونی به موضوع تأمین اجتماعی توجه ویژه‌ای داشته‌اند. سپس، مواد ۱۲۷ و ۱۳۹ با ۷ اصل، مواد ۹۱، ۱۳۷، ۱۶۵ و ۱۷۲ با ۶ اصل، مواد ۱۳۲، ۱۴۴ و ۱۴۵ با ۵ اصل و مواد ۲۵، ۹۲، ۱۳۴، ۱۳۶ و ۱۴۸ با ۴ اصل، به ترتیب دارای بیشترین اصول مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب هستند. در واقع، مواد قانونی مالیات‌های مستقیم که دربرگیرنده موضوع تأمین اجتماعی هستند، حداقل ۴ مؤلفه تأمین اجتماعی را در خود جای می‌دهند.

با وجود توضیحات فوق، باز هم قوانین مالیاتی در برخی موارد حمایتی، شرایط خاصی را که امروزه ممکن است در جامعه برای اعضا به وجود بیاید و نیاز به حمایت تأمین اجتماعی داشته باشد، در نظر نگرفته است. به‌عنوان مثال، امروزه بیماری‌های صعب‌العلاج مانند سرطان، ام‌اس و ... در جامعه شایع شده است و هزینه درمان آن‌ها بسیار بالا است، به طوری که خانواده شخص بیمار برای تأمین هزینه‌های آن دچار تنگدستی می‌شوند. در اینجا، علاوه بر این که دولت می‌بایست از نظر هزینه‌های درمانی به خانواده‌های این‌گونه افراد کمک کند، باید در زمینه مالیاتی نیز قوانینی را تصویب کند که از درآمد خانواده یا سرپرست این بیماران مالیات اخذ نشود یا مراکز مختلفی که به این افراد خدمات ارائه می‌دهند، برایشان معافیت‌هایی در نظر بگیرد.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

نیاز به تأمین معاش و نگرانی از آینده، نیاز به تأمین اجتماعی را به تدریج در بین افراد جامعه ایجاد کرده و آن را در زمره نیازهای مهم بشر قرار داده است. تأمین این نیاز به نظام تأمین اجتماعی و همچنین به دلیل نیاز به تأمین مالی به نظام مالیاتی نیز پیوند می‌خورد. هر نظام دارای ویژگی‌هایی است که مطلوب بودن و بهینه بودن آن را تعیین می‌کند. نظام تأمین اجتماعی نیز دارای ویژگی‌هایی است که مطلوب بودن آن را نشان می‌دهد. مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب شامل اصل فراگیری، اصل برابری، اصل تکافل، اصل حمایتی، اصل حداقل بودن حمایت‌ها، اصل پیشگیری، اصل جامعیت و اصل

توانمندسازی می‌باشد. هدف این پژوهش بررسی مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب در مواد قانون مالیات‌های مستقیم است. روش تحقیق در این مقاله استفاده از روش تحلیل محتوا توصیفی-استنباطی است و واحد تحلیل کلمه و مضمون می‌باشد. از جمله واحدهای تحلیل برای این تحقیق، کلماتی همچون بازنشستگی، تأمین اجتماعی، مزایا، بیمه، بلاعوض و ... می‌باشد. واحد تحلیل در برخی از ماده‌ها مضامین و مفاهیم مرتبط با تأمین اجتماعی است که از متن مواد قانونی برداشت می‌شود. در نهایت، ۱۸ ماده قانونی مرتبط با تأمین اجتماعی احراز شد و نتایج به صورت جدول و نمودارهای مختلف به صورت کمی بیان شده‌اند و نتایج با دو روش بررسی شده‌اند: در روش اول، تکرار هر یک از مؤلفه‌ها در کل مواد قانونی بررسی شده است و بر اساس روش دوم، بررسی می‌شود که در هر یک از ماده‌ها چه تعداد از اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب استخراج می‌شود.

باتوجه به روش اول، از بین اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب، اصل حمایتی و اصل توانمندسازی دارای بیشترین فراوانی (۱۸ مورد) در قوانین مالیاتی مرتبط با تأمین اجتماعی شده است، زیرا این دو اصل از مهم‌ترین اهداف تأمین اجتماعی هستند. در نهایت، اصل حداقل بودن حمایت‌ها دارای کمترین فراوانی (۵ مورد) می‌باشد. این نتایج حاکی از آن است که قانونگذار در تدوین قوانین به نقش حمایتی و توانمندسازی افراد تحت پوشش توجه بیشتر داشته و با این اهداف استقلال مالی و اقتصادی افراد را دنبال می‌کند ولی به موضوع حداقل بودن حمایت‌ها کمتر توجه کرده است و قصد دارد تا رسیدن افراد به استقلال مالی و اقتصادی از حمایت آنها دست بردارد.

باتوجه به روش دوم، از مواد ۲۴، ۵۷ و ۲۱۲ تمام اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب یعنی ۸ اصل برداشت می‌شود، به این معنی که این دو ماده تمام مؤلفه‌های نظام تأمین اجتماعی مطلوب را دارند. این نشان می‌دهد که برخی از مواد قانونی توجه ویژه‌ای به تمام مؤلفه‌های تأمین اجتماعی داشته‌اند. به طور کلی، از بین قانون مالیات‌های مستقیم، نسبت موادی که به مبحث تأمین اجتماعی پرداخته‌اند، محدود است، اما در مواد قانونی آن بسیاری از اصول نظام تأمین اجتماعی مطلوب مشاهده می‌شود. همچنین، این قانون تقریباً بسیاری از حمایت‌های مالیاتی لازم و گستره افراد مشمول زیادی را در نظر گرفته است، ولی با این وجود، به دلایل تغییرات سریع شرایط زندگی اقتصادی و اجتماعی، لازم است قوانین در بازه‌های کوتاه‌تری بازنگری شوند و در برخی موارد حمایت‌ها را گسترده تر و در برخی موارد حمایت‌ها را کمتر یا محدودتر نماید. برای مثال در ماده ۹۲، بخشودگی مناطق کمتر توسعه یافته که پیشرفت و رشد نموده‌اند را کاهش یا حذف نماید. همچنین باتوجه به تاکید بر رشد جمعیت و جلوگیری از بلوکه شدن دارایی‌های افراد در املاک و مستغلات، در ماده ۵۷ برای افراد مجردی که مستغلات دارند هیچگونه معافیت از مالیات قرار ندهد. بنابراین قوانین باتوجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی می‌بایست بازنگری و اصلاح شوند.

تفاوت تحقیق ما نسبت به مطالعات قبلی در این است که اصول و مولفه های نظام تامین اجتماعی مطلوب در قوانین مالیات های مستقیم تحلیل شده اند و میزان و چگونگی توجه این قوانین به مبحث تامین اجتماعی بررسی شده است. در واقع در این مقاله ما به دنبال بررسی چگونگی پیوند دو نظام مالیاتی و نظام تامین اجتماعی بودیم و برخلاف برخی از مطالعات که بیان نمودند هیچ ارتباطی بین نظام مالیاتی و نظام تامین اجتماعی است، این ارتباط با بررسی دقیق اصول در قوانین مشخص شد. این تحقیق می تواند سیاست گذاران را در تدوین و اصلاح قوانین مرتبط با دوحیطه تامین اجتماعی و مالیات یاری نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. خالق پرست، حسین، راسخ، محمد و نعیمی، عمران. (۱۳۹۶). تحلیل حقوقی تأمین اجتماعی ایران در پرتو اصول و الگوهای نظام تأمین اجتماعی مطلوب، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هفدهم، شماره ۶۴.
۲. درویشی، باقر و محمدیان، فرشته. (۱۳۹۶). بررسی مقایسه‌ای نظام مالیاتی ایران با اصلاحات مالیاتی دهه ۱۹۹۰ با تأکید بر مالیات بر مجموع درآمد، پژوهشنامه مالیات، دوره: ۲۵، شماره ۳۳ (مسلسل ۸۱)، ۶۹ - ۱۱۶.
۳. شهبازی نیا، مرتضی. (۱۳۸۶)، حق برخورداری از تأمین اجتماعی: ویژگی‌ها، محتوا و اصول کلی حاکم بر آن، فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۳۰، ص ۳۹-۶۴.
۴. عزتی، مرتضی. (۱۳۹۲). روش تحقیق در علوم انسانی و علوم اجتماعی، کاربرد در زمینه مسائل اقتصادی، تهران، نشر نور علم.
۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۲۹.
۶. قانون مالیات‌های مستقیم، آخرین اصلاحات سال ۱۳۹۴.
۷. نعیمی، عمران و پرتو، حمیدرضا. (۱۳۹۳). حقوق تأمین اجتماعی با تأکید بر حوزه بیمه‌ای، تهران، سمت.
۸. حسینی، سیدرضا. (۱۳۹۳). مزیت سنجی منابع مالیاتی و حق بیمه‌ای در تأمین مالی تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام، پژوهشنامه مالیات، شماره ۲۴ (مسلسل ۷۲)، ص ۸۷-۱۱۰.
۹. هادیان، ابراهیم و اسلامی اندارگلی، مجید. (۱۳۹۱). اثرات رفاهی افزایش پوشش تأمین اجتماعی در اقتصاد ایران با استفاده از مدل تعادل عمومی قابل محاسبه، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سال شانزدهم، شماره دوم، ۱۳۵-۱۵۴.
۱۰. حسینی، سیدرضا. (۱۳۹۳). مزیت سنجی منابع مالیاتی و حق بیمه‌ای در تأمین مالی تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام، پژوهشنامه مالیات، شماره ۲۴ (مسلسل ۷۲)، ص ۸۷-۱۱۰.
11. Bailey Jones John & Li Yue. (2018). the effects of collecting Income Taxes on social security benefits; Journal of Public Economics.
12. Pavel, Brendler. (2022). Rising earnings inequality and optimal income tax and social security policies, Journal of monetary Economics.
13. Dylan T.Moore & Joel Slemrod. (2021). optimal tax systems with endogenous behavioral biases, Journal of Public Economics, Volume 197.
14. Feng Chen, Ye Yongwei, Tao Yunqing. (2022). Tax Authority Enforcement and Corporate Social Security Contributions: Evidence from China, Volume 49.

15. Gahvari Firouz and Randy Beach. (2016). On the optimal linkage of social security benefits to payroll taxes; Research in Economics Volume 70, Issue 1, March 2016, Pages 110-121.
16. Gross Till & Klein Paul. (2022). Optimal tax policy and endogenous growth through innovation, Journal of Public Economics, Volume 209.

شپږه شپږه ګاه علوم انساني و مطالعات فرېښکې
پر تال جامع علوم انساني